

Ders 3

VIII-XIX Кылымдардагы Улуу Кыргыз Каганаты

(VIII-XIX.Yüzyıl Büyük Kırgız Kağalığı)

Türk runik yazıtların verilerine göre Kırgız Devletinin sınırları batısından Ob nehrinin havzası Kuznetsk Alatau'su, güneyinden Batı Sayan silsilesi, doğusundan Doğu Sayan silsilesi ile kuzeyinden taygalara, yani Angara ırmağı (Angara Müren) havzasına kadar uzanıyordu.

Türk ve Kırgız Kağanlıkları kurulduklarının ilk yıllarında aralarında barışa dayalı diplomatik ilişkiler sürdürdükleri bilinmektedir. Örneğin, Kırgız hanı Barsbek'in kağanlık unvanı alma törenine Büyük Türk Kağanı Gudulu (Kutluğ) Kağanın da iştirak ettiği yazıtlarda belirtilir. Türk Kağanlığının ilk hükümdarı Bumin Kağanın cenaze törenine (553) katılan mühim halklar arasında bağımsız Kırgızların da adı geçer. Fakat bundan çok geçmeden 555 yılında Bumin Kağanın oğlu Mugan Kağan Sayan dağlarına sefer düzenleyerek Kırgızları fethettiğine dair bilgiler Çin kaynaklarında bulunmaktadır.

Büyük Türk Kağanlığı Doğu ve Batı Kağanlıklara ayrıldığı dönemden itibaren (581) Kırgızlar Doğu Türk Kağanlığı ve Telelerin Syanto kavimine (Sır Tarduş) sözde tabi durumda idiler. VII.yüzyılın 20'li yıllarında Çin'in baskısı altında Doğu Türk Kağanlığı zayıflar ve 630'de Çin hakimiyeti altına alınır. 629'da Batı Türk Kağanlığına bağlı Seyanto kavimi (Sır Tarduş) kısa süreli yükseliş yaşar ve Merkezi Asya'yi, onun içinde Kırgızları da bir süreliğine (629-646) egemenliği altına alır.

XI-XII. yüzyıllarda Kırgızlar hakkında bilgiler yok denilecek kadar azdır. Bu arada Moğol kavimleri yükselmiş ve Kırgızların güneye sefer düzenleyecek yollarını kapatmışlardır. XIII. yüzyılda parçalanmış, siyasi birliği kalmayan Kırgızlar sözde bir inala Ulus-inala itaat ediyorlardı. Moğol istilasını başladığında Cengiz Han'ın bütün Moğolistan'ı birleştirmek için Güney Sibiryalı halklarının tamamını işkal etme emrini oğlu Cuçi'ye vermesinden sonra 1207'de Kırgızlar halkı soykırıma uğratmamak adına Cuçi'ye gönüllü olarak itaat etme kararını alırlar. Fakat bu savaşız teslim sonrasında sürekli cereyan eden Kırgız isyanlarını bastırmak için Moğollar çok uğraşmak zorunda kalırlar. Buna örnek olarak Kırgızların 1217, 1218 baş kaldırmalarını ve 1273'ten 1280'e kadar süren Moğol karargahını kuşatmalarını göstermek mümkün.

1227 yılında Cengiz Han'ın ölümünden sonra Cengiz oğullarının sülale kavgalarından istifade ederek 1273-1293 yılları arasında bağımsızlıklarını elde etmiş olsalar bile Kırgızlar Hubilay Han'ın Kıpçaklar ve Merkezi Asya'lı Kırgızlardan oluşan ordusuna karşı koyacak gücü kendilerinde bulamamışlardır. 1293'te Kırgızlar bir daha ayağa kalkamaz şekilde yenilgiye uğrarlar. Onları tamamıyla çökertmek için ve bir daha birleşmemeleri için Hubilay, bir kısmını Mançurya'ya götürmeye karar verir. Böylece VI.yüzyılda tesis edilmiş olan Kırgız Devleti sekiz asır yaşadıktan sonra bölünmüş parçalanmış bir halde Moğollar tarafından çökertilmiştir¹.

¹ Киселев С.В. Древняя история Южной Сибири. – М., 1951. С.564.

Kaynaklar:

- Киселев С.В. Древняя история Южной Сибири. – М., 1951.
- Бичурин Н.Я. Собрания сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. Т. I. – М.-Л., 1950.
- Кызласов Л.Р. История Южной Сибири в средние века. – М., 1984.
- Taskin V.S. Materialı po istorii syunnu (po kitayskim istoçnikam). Vıp. I.- M., 1968.
- Kyuner N.V. Kitayskie izvestiya o narodah Yujnoy Sibiri, Tsentralnoy Azii i Dalnego Vostoka. – М., 1961.
- Melioranskiy P. Pamyatnik v çest Kyul – tegina // Zapiski Vost. Otd. Russk. Arheologičeskogo obşestva. T. XII. Spb., 1899.
- Malov S.E. Pamyatniki drevnetyurkskoy pismennosti. – М.-Л., 1951. S.36.
- Bernştam A. İstorichesкое prošloe kirgizskogo naroda. – Frunze, 1942. S.11-13.
- Karaev Ö. Pamyatnik v çest ‘Kirgizskogo sina’ v Sudji. // Vostoçniye avtorı o kirgizah. - Bişkek: Kirgızstan, 1994.
- Vasilyev D.D. Grafiçeskiy fond pamyatnikov tyurkskoy runičesкой pismennosti Aziatskogo areala. – М., 1964.
- Radloff W.W. Die altturkischen Inschriften in der Mongolei. I und II Lief. St. Pbg. 1894.
- Karayev Ö. Vostoçniye avtorı o kirgizah. Bişkek: Kirgızstan, 1994.
- Кычанов Э.И. Кочевые государства от гуннов до манчжуров. – М., 1997.
- Ploskih V.M., Cunuşaliev D.D. İstoriz Kirgızov i Kirgızstana. – Bişkek: Paritet İfo, 2009.